

УДК 331.101.262

Качмар О.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»*

Kachmar Oksana

*Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting
and Auditing of SS NULES of Ukraine
«Berezhany Agrotechnical Institute»*

АГРОПРОМИСЛОВІ КЛАСТЕРИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ КВАЛІФІКОВАНОГО ПЕРСОНАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

AGRICULTURAL CLUSTERS AS THE ENVIRONMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT AND FORMATION OF QUALIFIED AGRICULTURAL ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У сучасних умовах сільськогосподарські підприємства потребують інновацій та нових знань, тому вирішальне місце в їхньому розвитку належить якісним характеристикам кваліфікованого персоналу підприємств, що визначають економічний стан, стійке становище на ринку та конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів. Проблема формування кваліфікованого персоналу сільськогосподарських підприємств має сприйматися як найголовніша передумова виходу аграрного сектору з кризи, тому що рівень освіти та професійної підготовки персоналу в поєднанні з матеріальним капіталом виступає чинником підвищення продуктивності, конкурентоспроможності та сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Одним з ефективних шляхів поліпшення становища в аграрному секторі у цілому є кластеризація аграрного виробництва, що дає змогу створити таку якість організаційно-економічного середовища на сільських територіях, яка б сприяла ефективному інноваційному розвитку та формуванню кваліфікованого персоналу сільськогосподарських підприємств, а також збільшенню зайнятості сільського населення.

Ключові слова: кластер, агропромислові кластери, інноваційний розвиток, персонал сільськогосподарських підприємств, кваліфіковані кадри.

АННОТАЦИЯ

В современных условиях сельскохозяйственные предприятия нуждаются в инновациях и новых знаниях, поэтому решающее место в их развитии принадлежит качественным характеристикам квалифицированного персонала предприятий, определяющим экономическое положение, устойчивое положение на рынке и конкурентоспособность хозяйствующих субъектов. Проблема формирования квалифицированного персонала сельскохозяйственных предприятий должна восприниматься как предпосылка выхода аграрного сектора из кризиса, так как уровень образования и профессиональной подготовки персонала в сочетании с материальным капиталом выступает фактором повышения производительности, конкурентоспособности и устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий. Одним из эффективных путей улучшения положения в аграрном секторе в целом является кластеризация аграрного производства, что позволяет создать такое качество организационно-экономической среды на сельских территориях, которое будет способствовать эффективному инновационному развитию и формированию квалифицированного персонала сельскохозяйственных предприятий, а также увеличению занятости сельского населения.

Ключевые слова: кластер, агропромышленные кластеры, инновационное развитие, персонал сельскохозяйственных предприятий, квалифицированные кадры.

ANNOTATION

In modern conditions, agricultural enterprises need innovations and new knowledge, therefore the decisive place in their development belongs to the qualitative characteristics of qualified personnel of enterprises that determine the economic situation, the stable situation in the market and the competitiveness of economic entities. The problem of formation of qualified personnel of agricultural enterprises should be considered as the main prerequisite for the exit of the agricultural sector from the crisis, as the level of education and personnel training in combination with material capital serves as a factor in increasing productivity, competitiveness and sustainable development of agricultural enterprises. One of the effective ways to improve the situation in the agricultural sector as a whole is the clustering of agrarian production, which allows creating the quality of the organizational and economic environment in rural areas, which would promote effective innovation and the formation of qualified personnel of agricultural enterprises, as well as increase of employment of rural population. Agro-industrial clusters, ie close proximity producers, suppliers of raw materials, service providers, research laboratories, educational institutions, and other institutions in the specified economic sector, are located in close proximity, provide efficient organization of innovative processes, form a specific economic space in order to expand trade volumes, efficient use of resources and the formation of qualified personnel of enterprises. When creating clusters it is important to consider all the preconditions that arise in the agrarian sector of the Ukrainian economy in order to ensure the effectiveness of their activities. Also, when creating clusters in the agrarian sector, it is appropriate to take into account the regional and regional features of agriculture. To identify the potential types of zonal agro-industrial clusters to improve the organizational and economic environment in the agrarian sector and improve the qualification of agricultural enterprises personnel in the context of the natural and economic micro-zone. These types of clusters for the countryside are promising also for the reasons that they will contribute to increasing the employment of the population, the formation of qualified personnel of agricultural enterprises, and the consolidation of youth in the countryside.

Key words: cluster, agro-industrial clusters, innovation development, agricultural enterprises, skilled personnel.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах аграрний сектор України переважно перебуває в стані соціально-економічного занепаду, лише деякі аграрні підприємства, здебільшого великотоварні, перебувають у стані розквіту. Одним з ефективних шляхів поліпшення становища в аграрному секторі у цілому є кластеризація аграрного виробництва, що дає змогу створити таку якість організаційно-економічного середовища на сільських територіях, яка б сприяла ефективнішій реалізації їхнього потенціалу та посилювала вплив людського чинника на результати суспільно-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Український економіст С.І. Соколенко вважає, що кластерна модель розвитку – це шлях до інтеграції економічної та соціальної політики й розвитку регіонів [1, с. 14].

Поняття кластерного підходу було досліджено Майклом Портером, який дав визначення кластерам як сконцентрованим за географічною ознакою групам взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, а також торгових об'єднань) у певних сферах, що конкурують і разом із тим співпрацюють [2, с. 52]. Російські дослідники висвітлюють це поняття як сукупність базисних нововведень, сконцентрованих на певному відрізку часу та в певному економічному просторі [3, с. 26]. Дослідженням кластерів займався і В. Чужиков, який трактує кластер як конкурентоспроможну організаційну форму територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації, що дає максимальний господарсько-соціальний ефект через мінімізацію витрат у порівняно подібних галузях [4, с. 162].

В економічній літературі найчастіше поняття «кластер» визначають як сконцентровану на певній території групу підприємств, організацій та установ в окремій та (або) суміжних із нею галузях, які взаємодоповнюють одне одного або посилюють конкурентні переваги окремих складників сформованої групи. У виробничій сфері такою групою може бути комплекс основних виробників, споживачів, спеціалізованих постачальників засобів виробництва, суб'єктів інфраструктури ринку, науково-дослідних установ, пов'язаних між собою технологічним ланцюжком.

Сьогодні такі кластерні комплекси забезпечують ефективну організацію інноваційних процесів, утворюють специфічний економічний простір із метою розширення обсягів торгівлі, ефективного використання ресурсів та формування кваліфікованого персоналу підприємств.

Стосовно особливостей аграрної економіки України М.Ф. Кропивко [5, с. 161] вважає, що агропромислова кластеризація – це концентрація та спеціалізація агропромислового виробництва з формуванням на території замкнутих циклів «виробництво, зберігання та переробка сільськогосподарської продукції» на засадах інтеграції з використанням механізмів корпоративізації та кооперації для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції й підвищення прибутковості, а соціально-економічна кластеризація – це облаштування сільських територій і поселень із сучасними агропромисловою, агросервісною, житловою та культурною зонами (із формуванням агромістечок або інших характерних для території брендів) на засадах економічної самодостатності й сталого розвитку.

У чинних нормативно-правових документах щодо засад державної аграрної політики не передбачено регламентування діяльності аграрних кластерів. Лише проектом закону України «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» визначено, що аграрний кластер – це система, що функціонує на основі співпраці виробників сільськогосподарської продукції, виробників засобів виробництва, переробних підприємств, які діють на основі кооперації та сприяють формуванню агропродовольчих ланцюгів створення доданої вартості [6]. Тому питання формування агропромислових кластерів у сучасних умовах є надзвичайно актуальними і потребують детальних наукових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – розглянути агропромислові кластери як середовище інноваційного розвитку та формування кваліфікованого персоналу сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інноваційний розвиток в агросфері полягає у розробленні й упровадженні в аграрне виробництво прогресивних методів ведення господарства, в основі яких лежать методи ефективного виробництва продукції, застосування нового покоління техніки, використання нової кадрової політики з урахуванням накопиченого наукового та інноваційного потенціалу.

Для сільськогосподарських підприємств запровадження інновацій у виробництво – це передусім:

- упровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської продукції;
- застосування нових, більш продуктивних порід у тваринництві та нових сортів рослин, більш продуктивних і стійкіших до хвороб та несприятливих до природно-кліматичних проявів;
- використання біотехнологій, які дають змогу отримати більш якісні, корисні продукти, що мають оздоровчий та профілактичний ефект;
- застосування нових технічних засобів та технологій обробки ґрунту, очистки і зберігання сировини;

– застосування енергозберігаючих технологій, екологічних інновацій, які дають змогу збільшити врожайність, продуктивність, мінімізувати витрати та гарантувати безпеку навколишнього середовища.

Зрозуміло, що інноваційний розвиток аграрних підприємств неможливий без інвестицій у них. А оскільки обсяг фінансових ресурсів у сільському господарстві дуже обмежений, то інвестиції в основний капітал і фінансування формування оборотних коштів необхідно сконцентрувати в точках розвитку сільського господарства – кластерах, в яких процес виробництва буде здійснюватися на інноваційній основі.

Під час формування кластерів в аграрному секторі економіки України потрібно проаналізувати передумови, які наведено на рис. 1.

Кластери можуть бути сформовані на базі племінних тваринницьких підприємств, на-сінневих господарств, репродуктивних свинарських і птахівницьких комплексів, переробних підприємств, аграрних ВНЗ, науково-дослідних установ, базових господарств із первісного освоєння і подальшої дифузії нововведень тощо.

Процес формування кластера є складним і вимагає значних зусиль для налагодження його роботи та утримання системи в стані саморозвитку й удосконалення. Також під час ство-

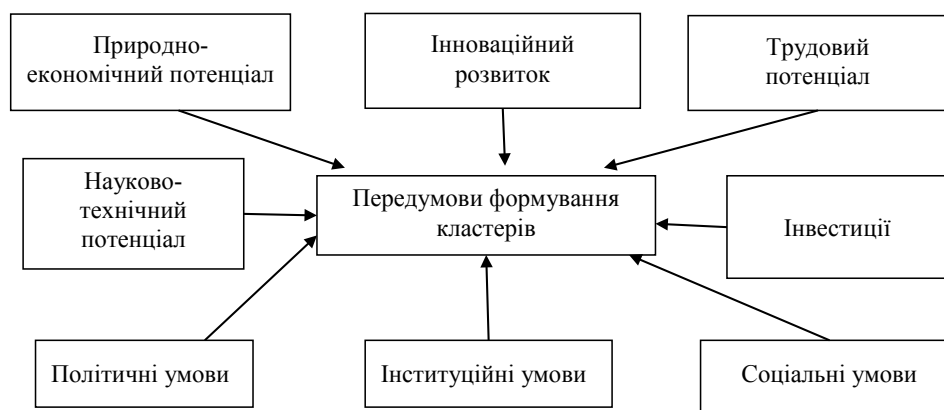

Рис. 1. Умови створення кластерів в аграрному секторі економіки

Таблиця 1

Потенційні види зональних агропромислових кластерів Тернопільської області

Номер і назва мікрозони	Райони мікрозони	Види кластерів
I. Північна	Кременецький Лановецький Шумський	Зерновий
		Молочний
		М'ясний
		Картоплярський
		Льонарський
		Туристичний
II. Західна	Бережанський Бучацький Зборівський Монастирський	Зерновий
		Молочний
		М'ясний
		Свинарський
		Цукробуряковий
		Картоплярський
III. Центральна	Гусятинський Збаразький Козівський Теребовлянський Тернопільський Підволочиський	Туристичний
		Зерновий
		Молочний
		М'ясний
		Свинарський
		Цукробуряковий
		Картоплярський
		Спиртовий
Туристичний		
IV. Південна	Борщівський Заліщицький Чортківський	Зерновий
		Молочний
		М'ясний
		Цукробуряковий
		Овочевий
		Туристичний

рення кластерів в аграрній сфері доцільно враховувати зональні та регіональні особливості сільського господарства. На основі цього можна виділити зональні, міжзональні, регіональні та міжрегіональні види кластерів.

Зокрема, у Тернопільській області для поліпшення організаційно-економічного середовища в аграрній сфері та підвищення кваліфікації персоналу сільськогосподарських підприємств пропонуємо створити низку кластерів у розрізі природно-економічних мікрозон (табл. 1).

Зрозуміло, що потенційні види кластерів можуть розвиватися не лише в межах однієї мікрозони, а мати також міжзональні, міжрегіональні зв'язки, враховуючи при цьому природно-ресурсний потенціал сільських територій.

Прогресивним видом сільськогосподарських кластерів на території Тернопільської області, враховуючи те, що більшу половину сільськогосподарської продукції виробляють особисті селянські господарства (ОСГ), можуть бути такі, де є об'єднання як великих аграрних підприємств, переробних підприємств, так і сільських громад на основі інтеграції та кооперації, які виробляють той чи інший вид сільськогосподарської продукції. Зокрема, у такому руслі можна створювати молочні, м'ясні, свинарські, картоплярські, цукробурякові, овочеві, фруктові та інші види кластерів. Ці види кластерів

для сільської місцевості є перспективними ще й із тих міркувань, що вони сприятимуть підвищенню зайнятості населення, формуванню кваліфікованого персоналу сільськогосподарських підприємств, закріпленню молоді на селі. Модель такого кластера наведено на рис. 2.

В основі моделі такого картоплярського кластера лежить взаємозв'язок між виробниками картоплі, тобто між сільськогосподарськими підприємствами та особистими селянськими господарствами (у 2018 р. 96,9% загального обсягу виробництва картоплі в Тернопільській області припадало на господарства населення). Цей взаємозв'язок полягає у тому, щоб підвищити рівень виробництва в ОСГ завдяки об'єднанню їх у кооперативи, які будуть співпрацювати з великими сільськогосподарськими підприємствами. Зокрема, в Тернопільській області є агрохолдинг «Мрія», тому доцільно сформувати такий картоплярський кластер на базі даного підприємства. При цьому координаційна рада кластера повинна зобов'язати агрохолдинг «Мрія» забезпечувати картоплярські кооперативи сортовим насінням картоплі, надавати їм технічну та кадрову підтримку, а головне – здійснювати закупівлю картоплі за ринковими цінами для подальшої її переробки та реалізації. Такий кластер доцільно сформувати в меж-

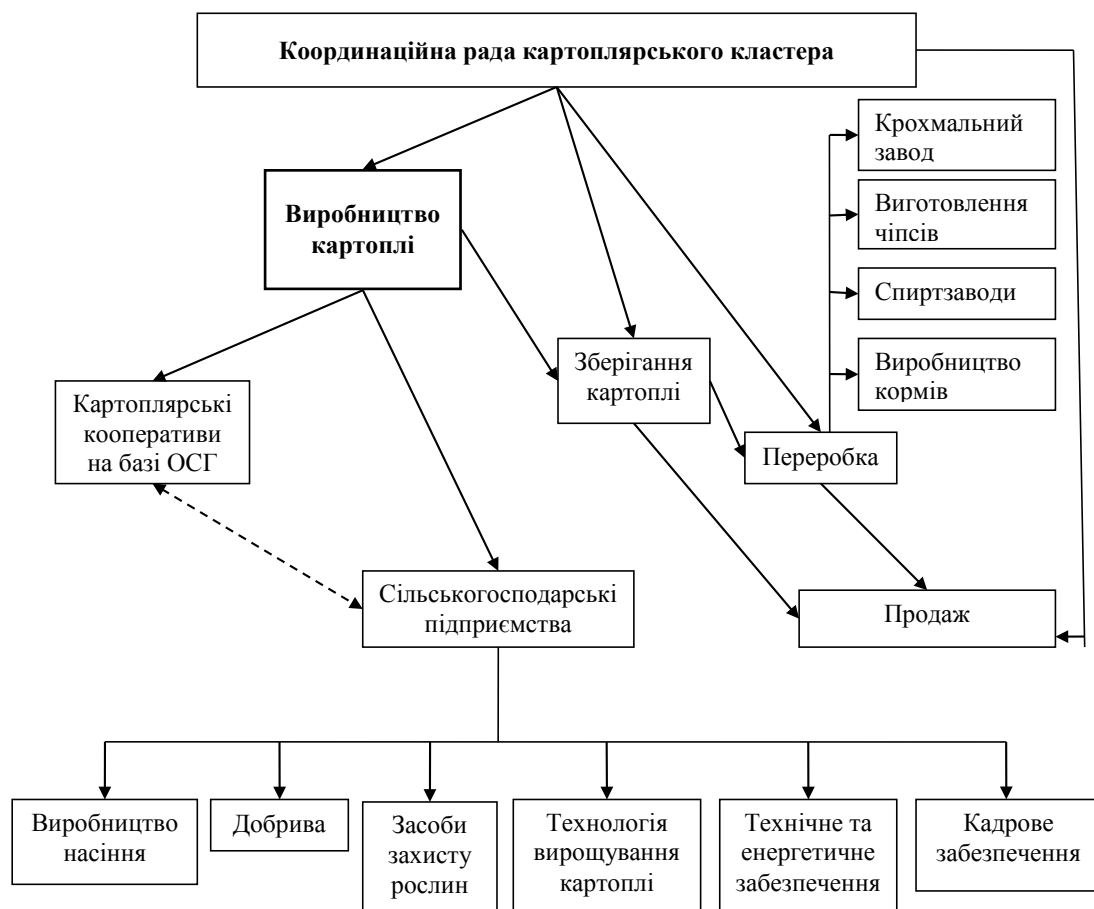

Рис. 2. Модель картоплярського кластера

ах північної, західної та центральної мікрозон Тернопільської області.

Особливу увагу слід звернути на утворення цукробурякових кластерів на території області. Зрозуміло, що центрами таких кластерів є цукрові заводи. Певні напрацювання щодо створення цукробурякових кластерів вже є, але, на жаль, діючі кластери сьогодні в першу чергу обслуговують лише великі сільськогосподарські підприємства. Від інших постачальників цукрові буряки вивозяться за потреби, що спричиняє певні незручності під час збору врожаю для інших виробників цукросировини. Внаслідок цього дана галузь аграрного виробництва для невеликих сільськогосподарських підприємств та особистих селянських господарств не є привабливою. Змінити ситуацію можуть лише новостворені кластери, де кожен член кластеру буде в рівних умовах, а цукровий завод забезпечить виробників цукросировини якісним насінням та стане центром науково-технічного прогресу в цій галузі.

У південній мікрозоні Тернопільської області вважаємо за необхідне створити овочевий кластер нового типу. Основою цього кластеру може стати новозбудований тепличний комплекс у с. Синьків Заліщицького району, який займатиметься вирощуванням помідорів, перцю та інших овочів. Доцільно на базі цього комплексу створити ще овочесховища та здійснювати переробку овочів, а також у селах південної мікрозони Тернопільської області створити кооперативи з вирощування овочів особистими селянськими господарствами. При цьому членам кооперативів надати можливість закупляти в тепличному комплексі насіння та розсаду сортових рослин, а під час збору врожаю реалізувати комплексу готову продукцію за ринковими цінами для їх подальшої переробки, зберігання та реалізації.

У північній мікрозоні Тернопільської області за такою ж схемою створити льонарський кластер і тим самим відродити льонарство в області, що забезпечить також створення нових робочих місць на селі.

Окрім рослинницької галузі, доцільно особливу увагу звернути на створення кластерів у галузі тваринництва, яка є більш трудомісткою. Для цього на території області створювати молочні та м'ясні кластери нового типу.

Деякі підприємства Тернопільської області ще в 2009 р. стали членами молочного кластера «Натуральне молоко», який є між-регіональним кластером та об'єднує сільськогосподарські підприємства Тернопільської, Рівненської та Львівської областей. Кластер «Натуральне молоко» є формою консультаційної, організаційної та інформаційної взаємодії виробників сирого натурального молока та організацій інфраструктури ринку молочної продукції. Члени кластера спільними зусиллями вирішують актуальні проблеми ринку молока, найсуттєвішими з яких є несправедливі заку-

півельні ціни на сире молоко, хронічна заборгованість молокопереробних підприємств перед виробниками молока, падіння поголів'я ВРХ, зменшення обсягів та ринкової частки молока, що виробляється сільськогосподарськими підприємствами. Кластер є одним із сучасних інструментів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, структурування ринку та зростання інвестиційної привабливості молочної галузі. На прикладі цього кластера доцільно в кожній із мікрозон Тернопільщини створити молочні кластери, які будуть об'єднувати молочні кооперативи в кожному сільському населеному пункті, оскільки частка виробництва молока господарствами населення Тернопільської області у січні-квітні 2019 р. становила 71%, сільськогосподарські підприємства, які виробляють молоко, та переробні підприємства (молокозаводи, сирзаводи).

Багато проблем у сучасних умовах виникає у виробників м'яса, як яловичини, так і свинини, зокрема щодо якості молодняка, який ставлять на відгодівлю, а також під час реалізації готової продукції. Ці проблеми пов'язані з тим, що немає розробленого механізму процесу виробництва, переробки та реалізації м'яса. Вирішити цю проблему допоможе створення м'ясних кластерів нового типу.

Що стосується створення м'ясного кластеру з виробництва свинини, то в Тернопільській області на базі корпорації «Агропродсервіс», яка знаходиться у с. Настасів Тернопільського району, розпочату роботу з формування такого кластера. На базі сучасних свинокомплексів корпорації розроблено комплексну програму розвитку свинарства в області, яка передбачає передачу на відгодівлю господарствам населення племінних поросят на термін шість місяців, а коли поросята виростуть, то компанія готова забрати вирощених тварин за вигідною для селянина ринковою ціною за мінусом вартості поросяти. Ця програма починає поширюватися в п'яти районах області: Тернопільському, Зборівському, Козівському, Бережанському та Підгаєцькому. Метою даної програми є нарощення поголів'я свиней в області до 1 млн. штук та функціонування потужного сучасного м'ясокомбінату поглибленої переробки. Це дасть можливість підвищити престижність сільськогосподарської праці та забезпечить населення новими робочими місцями.

На території Тернопільської області також доцільно створювати туристичні кластери, оскільки ресурси для цього є. У сільській місцевості області саме сільський зелений туризм виступає дієвим інструментом створення нових робочих місць та розвитку інфраструктури. Переваги створення кластера суб'єктів господарювання сільського туризму полягають у тому, що з розрізнених підприємств – власників садіб, місцевих майстрів, представників сфери послуг, громадськості та місцевого самоврядування тощо – утворюються об'єднання, які шляхом координації спільних зусиль створюють

та реалізують туристичний продукт сільського туризму, що в кінцевому підсумку призведе до всебічного розвитку села за рахунок ефективного використання ресурсів.

На жаль, розвиток аграрних кластерів в Україні ускладнюють такі чинники:

- недосконалість законодавчої бази для функціонування кластерів і, як наслідок, відсутність підтримки кластерних ініціатив аграрних підприємств, органів місцевого самоврядування та сільських громад із боку держави;

- відсутність довіри між органами державної влади і бізнесом, а також між окремими компаніями, небажання компаній розкривати та ділитися внутрішньою інформацією через можливість зловживань та виникнення залежності від потужніших партнерів;

- слабкість діючих аграрних кластерів через низький рівень конкуренції на внутрішньому ринку, відсутність «агресивних» постачальників та вимогливих споживачів;

- можливість утратити право на одержання аграрним підприємством пільг та дотацій за будь-яких організаційних чи виробничих змін (у т. ч. у разі входження до кластеру);

- відірваність науки та освіти від аграрного виробництва: сільгоспідприємства не виступають замовниками на наукову та інноваційну продукцію, а продукція науково-дослідних установ не знаходить свого покупця серед товаровиробників;

- брак іноземних інвестицій та венчурного капіталу, які є важливим джерелом розвитку кластерів у розвинутих країнах;

- відсутність єдиної систематизованої інформаційної бази про існуючі та потенційні кластери, що перешкоджає створенню у суспільстві розуміння переваг кластерних об'єднань, а також цілісної картини про функціонування та результати діяльності вже існуючих аграрних кластерів в Україні.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Рациональне впровадження кластерного підходу у процесі сільського розвитку може стати шляхом для потужного залучення ініціативи місцевих жителів, особливо сільської молоді, в економічні процеси, створення умов для інноваційного розвитку сільських територій та формування кваліфікованого кадрового персоналу сільськогосподарських підприємств, підвищення зайнятості населення.

Отже, потрібно цілеспрямовано формувати територіально-виробничі агропромислові, добувні, оздоровчо-туристичні та інші кластери з високим рівнем спеціалізації і концентрації виробництва й сервісу для одержання максимуму доходів від використання природних і просторових переваг сільської території та на цій економічній базі розбудовувати соціально-економічні кластери для створення достойних умов життєдіяльності сільських жителів і формування привабливого обличчя українського села.

На практиці це означає велике й відповідальне поле діяльності для органів управління агропромисловим виробництвом та органів місцевого самоврядування, а також освоєння засад стратегічного управління сільським розвитком на всіх суспільно-політичних і територіально-адміністративних рівнях управління.

Разом із тим перехід на кластерну організацію розвитку агропромислового виробництва й сільських територій має знайти відображення в аграрній політиці як перспективне довгострокове програмне завдання, успішне виконання якого потребує координації зусиль виробничих формувань, інфраструктурних складників соціально-побутового та культурного обслуговування мешканців сільських територій, органів місцевого самоврядування, регіонального і державного управління, спрямування їх складених коштів на досягнення визначених для кожного агропромислового й соціально-економічного кластера напрямів і пріоритетів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соколенко С.І. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры. Киев : Логос, 2002. 645 с.
2. Портер М. Конкуренция / пер. с англ. Москва : Вильямс, 2003. 496 с.
3. Шукшунов В.Е., Габайдулин М.Р., Гортышов Ю.Ф. Организационные структуры. *Инновации*. 2001. № 3. С. 25–27.
4. Чужиков В. Кластери як об'єкт державного регулювання. *Вісник Української академії державного управління*. 2001. № 4. С. 160–167.
5. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 55–58.
6. Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку : проект закону України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6AZ00A.html (дата звернення: 04.06.2019).

REFERENCES:

1. Sokolenko, S.I. (2002), *Proizvodstvennye sistemy globalizatsii: Seti. Al'yansy. Partnerstva. Klasteri* [Production systems of globalization: Networks. Alliances. Partnerships. Clusters], Logos, Kyiv, Ukraine.
2. Porter M.(2003), *Konkurentsya* [Competition], Vil'yams, Moscow, Russia.
3. Shukshunov V.E., Gabaydulin M.R., Gortyshev Yu.F. (2001), *Organizatsionnye struktury* [Organizational structures]. *Innovatsii*, vol. 3, pp. 25-27.
4. Chuzhykov V.(2001), *Klasteri yak ob'ekt derzhavnogho reguljuvannja* [Clusters as an object of state regulation]. *Visnyk Ukraïns'koi akademiji derzhavnogho upravlinnja*, vol. 4, pp. 160-167.
5. Kropyvko M.F. (2008), *Klasternyi pidkhd do upravliannia sil'skym rozvytkom* [Cluster approach to rural development management]. *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 55-58.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), *The Law of Ukraine "On the Basic Principles of State Agrarian Policy and State Policy for Rural Development"*, available at: URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6AZ00A.html (Accessed 4 June 019).